

Az előítéletesség vetületei az interdiszciplinaritás dimenzióiban

Bevezetés

A kutató a tudomány művelése (például a kutatás, publikálás) során számos esetben szembe találja magát elért eredményeinek megmérettetési követelményeivel, és ebből adódóan a saját kutatási területének valamely más tudományterülethez, tudományághoz való besorolási kényszerével – írja Gőcze (2014).¹

Az interdiszciplinaritás közegében több kapcsolódási lehetőség is adódik egy-egy társadalmi attitűd feltárására és megértésére. Az előítélet komplexen értelmezhető attitűddé csak annak a folyamatnak a fényében válhat, ha a jelenség más tudományágak általi értelmezéseit saját céljaiknak és fogalomrendszerüknek megfelelően összevetjük, és így alkotjuk meg az előítélet, mint társadalmi jelenség definícióját. A rokon tudományokban publikált eredmények ismerete és az azok által megalkotott axiómák indokolttá teszik azt a feltevést, hogy az előítéletesség fogalmát és kialakulásának folyamatát úgy értelmezzük, mint amely egyrészt magában hordozza a történelmi, társadalmi, kulturális gyökereket, másrészt egyidejűleg azokat a személyspecifikus tulajdonságokat is, melyeknek köszönhetően egyedinek tűnő jelenséggé válik. Mivel az előítéletek majdnem mindig elnyomáshoz, a csoportok közti villongáshoz, háborúkhöz vagy éppen

¹ Dr. Gőcze István: Lehet és kell-e rendszerezni a tudományokat? Hadtudományi Szemle 2014/3. 232. o.

Forrás: http://real.mtak.hu/17645/1/14_3_alt_gocze1.pdf

Letöltés ideje: 2019.07.01.

népirtáshoz vezettek, ezért a humanista értékeket valló társadalomtudományok az előítéleteket egészen napjainkig nemkívánatos társadalmi jelenségeknek tekintik.²

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül az előítéletek jelenlétének speciális sajátosságait mutatom be egy-egy tudományágra vonatkoztatva. Céлом rávilágítani arra, hogy az előítéletességet, mint a társadalomban jelen lévő, kisebbségi csoportok irányában megnyilvánuló, vitatott attitűdöt a szociológia és pszichológia tudománya mellett más diszciplínákban hogyan értelmezik.

Az előítéletesség jelenléte néhány tudományágban

Bordás Tomlinsont (1999) idézve kifejti, hogy a 21. század talán legfontosabb jelensége a globalizáció. Ez újra rajzolja – többek között – a nemzetközi biztonsági környezetet, és sok tekintetben az emberi lét aspektusait is: felerősíti a politikai vezetés szerepét, megnövelheti a bizonytalanság elemeit és a különböző kultúrák egymás iránt érzett ellenséges érzületét.³ (Bordás, 2019).

E folyamatok nem hagyták érintetlenül a társadalomtudomány ágazati dimenzióit sem, azokban hol látenszen, hol nyíltan felbukkanva, így nem lehet meglepő, hogy soha ennyit nem foglalkoztak a kutatók a morális megítélés értékszemponjtjának kutatásával. Ennek oka lehet, hogy az aktuális, modernkori történelmi helyzetben a kisebbségi csoportok etnikai szempontból történő éles megkülönböztetésében és előítéletes szembeállításában fokozott biztonságpolitikai kockázat rejtőzhet.

² Szendi Gábor: Előítéletek és idegengyűlölet – Fekete, fehér: igen, nem. Élet és tudomány 2006/1. 658. o.

³ Tomlinson, John: Globalization and Culture. University of Chicago Press. 1999. 1–2. o. Idézi: Bordás Mária: Gondolatok a közigazgatás-tudományról. Polgári Szemle 2019/1–3. Forrás: <https://polgariszemle.hu/arArchivum/114-2012-december-8-efolyam-3-6-szam-/szemlvenyek-az-allam-es-kozigazgatas-tudomanybol/495-gondolatok-a-kozigazgatas-tudomanyrol>

Letöltés ideje: 2019.08.30.

A *politika tudománya* fokozottan érzékeny a társadalmi összhatásokra, melyek nem tekinthetők egymástól elkülöníthető tényezőknek. Az intenzív gazdasági fejlődés által teremtett és megnövelt társadalmi mozgástérben megnőtt az emberek egymáshoz való viszonyulásának jelentősége, mely kihatott a társadalmi mechanizmusok változására is. A demokratikus társadalmak működését szolgáló politikai kultúra nemzedékeken keresztül alakult ki, kölcsönösségre, kompromisszumkészségre, vélemény szabadságra, nyíltságra, toleranciára nevelve a társadalom polgárait. A politikai cselekvés sajátos feltételeket támaszt a személyiséggel szemben, aki csak akkor válhat eredményessé, ha a politikai cselekvő perspektívájából adódó szabadságot képes összeegyeztetni a nem politikai természetű etikai, szociológiai, gazdasági korlátozó feltételekkel.⁴

Ám ez nem minden esetben eredményezhet toleráns, előítélet mentes magatartást. A feltételek összeegyeztethetetlen volta gyakran olyan negatív irányba tolódhat, mint a más nemzeteket reprezentáló kisebbségi csoportok iránti előítéletes gondolkodás, az idegen etnikumok diszkriminációja vagy gyűlölete. A többségi társadalomban megjelenő kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletes attitűdjei akkor válhatnak biztonságpolitikai kockázattá, ha azok nélkülözik a más identitás iránti mindenféle toleranciát. A megértés vagy a lojalitás hiányából pedig olyan ösztársadalmi képletek alakulhatnak ki, mint korunk idegenellenessége, vagyis a „mátság” teljes mértékű elutasítása, tekintet nélkül annak történelmi helyzetére, politikai, gazdasági, szociális vagy kulturális körülményeire. Az előítéletes gondolkodás kialakulásának folyamatában fontos, hogy követni lehessen a demokratikus politikai kultúra mintáinak a személyiségbe való beépülését, az állampolgári identitás kialakulását.⁵

A politika és a *történelemtudomány* kölcsönhatása nem vitatható, hiszen a történelem folyamatában igencsak gyakoriak az idegenekkel szembeni

⁴ Csepeli György: Szociálpszichológia. Politikai pszichológia. Osiris Kiadó. 2001.

Forrás: https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_520_szocialpszichologia/ch01s07.html

Letöltés ideje: 2019.07.30.

⁵ Csepeli György (2001): i.m.

előítéletek, amelyeket a politika hatalmi eszközként is felhasználhat. A történelmi perspektívában nem hagyhatók figyelmen kívül azok a bonyolult történelmi-társadalmi szövetű megismerési objektumok, melyek a társadalomban tetten érhető véleményekre, nézetekre, értékítéletekre alapoznak. A saját csoportidentitás túlértékelése, idealizálása és a más törzsek potenciális fenyegetése törvényszerűen munkálta ki a történelem során az előítéletességet. Aki másképp néz ki, másképp öltözik, más nyelvet beszél, az potenciális ellenség. Az előítéletesség csírája ezekben a gyökerekben (is) rejlik. Évszázadokra visszanyúlva a háborúk, a rasszizmus, az etnikai tisztogatások és üldözések motivációja mindig is az idegengyűlölet volt, melynek mozgatórugója az előítéletek alapján termelődő diszkrimináció volt.⁶

Csepeli (2001) Kurt Lewin „mezőelméletére” alapozva meggyőzően érvel amellett, hogy ugyanaz a társadalmi környezet az egyes társadalmi személyek és csoportok számára más- más hatású lehet. Ezért az előítéletesség jelenségvilága nem közvetlen okozata ugyan a társadalmi viszonyoknak, de az adott helyen, időben és társadalmi körben előforduló nemzeti, faji, etnikai, vallási előítélet már visszavezethető azok társadalmi beágyazottságára.⁷

A *jogtudományban* az emberi kapcsolatok jogi szabályozása kap döntő szerepet, mely szabályozásnak a társadalmi közeg aláveti magát. A jogkövető és jogszolgáltató viselkedés során a jogi szabályozás olyan vélt vagy valós, a társadalomban fellelhető attitűdökkel, jelenségekkel szembesülhet, mint például az ellenségesség, az előítélet, a címkézés vagy a csoportnyomás szerepe az ítéletalkotásban. Az előítéletes magatartás és annak ok-okozati összefüggései feltárásával vált nyilvánvalóvá, hogy a közemberek, a cégeket és intézményeket működtető vezetők, de még az igazságszolgáltatásban közreműködők is rendre ki vannak téve a bennük látensen jelen

⁶ Szendi Gábor: Az előítélet. Tények és tévhit, 2006.

Forrás: <https://www.tenyek-tevhitek.hu/csaktagoknak/eloitelet.php>

Letöltés ideje: 2019.07.30.

⁷ Csepeli György (2001): i.m.

lévő, még nem tudatosult, de magatartásukat annál inkább befolyásoló hatásoknak. Ha pedig ez bizonyítottan így van, akkor ellenőrizetlenül is érvényesülhetnek olyan megkülönböztetések, amelyeket a politikailag korrekt deklarációik, sőt legfelsőbb értékválasztásaik szerint az elvek szintjén maguk is elutasítanak.⁸ A jogi eszközök önmagukban persze képtelenek gátat vetni az előítéletességnek, de fontos akadályt képezhetnek a társadalom egészét rabul ejtő előítéletes tömeghangulat felbukkanásával szemben.

Hunyady (2016) világít rá arra a tényre is, hogy a jog szempontjából sem tanulság nélküli nyílt véleményekben, rejtett attitűdökben annak kimutatása, hogy a társadalmi hierarchia lépcsőfokain lévők tendenciaszerűen hogyan értékelik és vetik alá magukat a felettük állóknak, és bélyegzik meg előítéleteikkel a hierarchia alattuk lévő társadalmi csoportjait. A folyamat során az előítéletes viselkedés előszobájából, a személyek, kisebbségi csoportok kategóriákba való besorolásától, elmarasztalásától és morális megkülönböztetésétől könnyen el lehet jutni a dehumanizálásig, azaz az előítélettel jelöltek emberi mivoltának elvitatásához, amely a társadalmi megkülönböztetés, a társadalomból való kivetés jogilag legdurvább formáit alapozihatja meg.⁹

A *gazdaságtudomány* sajátossága, hogy az embereket cselekedeteikben (is) általában értékeik közvetítése vezérli, de az értékek körül csoportosuló indítékoknak csak az egyik csoportja kapcsolódik az anyagi haszonszerzéshez. Az ember előbb „zoon politikon” (közösségi élőlény), netán „homo ludens” (játékos ember), s csak azután „homo oeconomicus” (gazdálkodó ember).¹⁰

Örkény és Váradi (2011) úgy vélik, hogy a gazdaság területén megnyilvánuló előítéletesség ideológiáját leginkább a társadalmi egyenlőtlenség

⁸ Hunyady György: Jelenkori szociálpszichológia. ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 310. o.
Forrás: http://ppkteszt.elte.hu/file2/HunyadyJelentortenet_final_online.pdf
Letöltés ideje: 2019.09.30.

⁹ Hunyady György (2016): i.m. 309–310. o.

¹⁰ Csepeli György (2001): i.m.

táplálja. Ezen ideológia értelmében az egyes társadalmi csoportok „*gazdasági hiábavalóságuk és vélt alacsonyabb szintű civilizációs állapotuk miatt veszélyeztetik a fennálló gazdasági és kulturális berendezkedést. Az előítéletes megnyilvánulásoknak a jelentős része ezt az alá-fölrendeltségi viszonyt hivatott fenntartani*”.¹¹

A gazdasági folyamatok hierarchiája nagymértékben meghatározhatta az emberek közötti kapcsolatokat, és a szükségképpen jelentkező kudarcok megmagyarázására gyakran jelentkezett az előítélet, a megbélyegzési vagy a bünbakképzési mechanizmus a társadalom gazdaságilag „vesztes” csoportjaiban. Sikertelenségük eredménye következésképpen a gyanakvás, a bizalmatlanság, az előítéletesség és az agresszió viselkedési mintáit tette uralkodóvá azokkal a csoportokkal szemben, melyeknek gazdasági teljesítménye eltért (általában emelkedő tendenciát mutatva) az övéktől. Az ilyen jellegű attitűdök interiorizációja (valamely viselkedési norma ösztönössé válása) és nemzedéki áthagyományozása az előítéletek visszaszorulásának, esetleges eltűnésének leghathatósabb akadályává váltak.

Nábelek Beckert (2017) idézve ebben a gazdasági kapcsolatban a munkaerő-piaci előnyöket (magasabb foglalkoztatottság és magasabb bérek) véli a leghangsúlyosabbaknak, mely előnyök megszerzése érdekében az előítéletesség, mint eszköz is felmerülhet és gyakran diszkriminatív viselkedéshez vezethet. A munkaerő-piaci diszkrimináció amellet, hogy lenyomja a hátrányosan kezelt csoport béreit, ahhoz vezethet, hogy a diszkrimináló csak magasabb bérért dolgozó munkavállalókat foglalkoztat, ugyanazt a termelékenységi szintet a lehetségesnél magasabb költségekkel éri el, így versenyhátrányba kerül a diszkriminációt nem alkalmazó mun-

¹¹ G. Márkus György: Előítéletesség Európában, intolerancia Magyarországon. Recenzió és reflexió. Társadalom, gazdaság, jog, apolitika. Tudományos Közlemények 2012/27. 75. o.

Forrás: http://epa.oszk.hu/02000/02051/00027/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozleme-nyek_27_2012_aprilis_073-084.pdf

Letöltés ideje: 2019.08.30.

káltatókkal szemben. Az előítéletesség és a megkülönböztetés tehát közvetett módon gazdasági hátrányokkal is járhat.¹² Az állítás súlyát jelzi, hogy az emberbaráti, demokratikus elvekkel homlokegyenest ellenkező elutasító és megkülönböztető attitűdök a burkolt gazdasági elnyomás eszközeivé válhatnak – megbújva az előítéletesség köntösében.

Az *irodalomtudomány* ugyancsak előkelő helyet foglal el az emberi viselkedés affektív és kognitív gyökerű attitűdjeinek ábrázolásában. Ez a tudományág a mindennapi élet eleven valóságát tükrözi, annak minden leképeződésével a társadalom dimenzióiban. Az irodalmi kultúra világa folyamatosan megújuló változásokra épül: önmagunkkal kapcsolatos megértési stratégiáink, saját helyünkre vonatkozó átfogó, sokszor nem tudatosított elképzeléseink átalakulásai állnak az irodalomtudomány centrumában. Változó önmagunkat csak változó önmagunk segítségével tudjuk érteni, megragadni.¹³ Az irodalomtudomány értékrendszerének és felfogásmódjának elemzése során tanulságos lehet, hogyan alakítják ki az emberek belső mérceiket, melyek alapján megítélik egymást, következtetéseket vonnak le egymásról, kategorizálják egymást. Ebben a diszciplínában a megjelenő attitűdök, értékek, szocializációs minták, társadalmi személyiségtípusok, személyközi kapcsolatok, az identitás, az előítélet mind olyan jelenségek, amelyek – bár sajátosságaik okán inkább a szociológia és a pszichológia mezőire terelődhetnek – az irodalomtudomány témájául is szolgálnak, így megkerülhetetlenek.¹⁴ Az irodalomtudomány által kibonthatók, felszínre hozhatók azok a lappangó tartalmak, sajátos jelentést hordozó attitűdök, mint például a látens előítéletesség és a kisebbségi csoportok iránti attitűdök változásai. A kisebbségi csoportok iránti viselkedés folyamatainak és rendszereinek feltárása az irodalmi alkotások által lehetőséget nyújthat az előítéletesség más irányból történő vizsgálatának megértésére is.

¹² Nábelek Fruzsina: Iskolázottság és előítéletesség. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet. Budapest, 2017. 3. o.

Forrás: https://gvi.hu/files/researches/530/iskola_eloiteletesse_171004_.pdf
Letöltés ideje: 2019.07.30.

¹³ Bókay Antal: Bevezetés az irodalomtudományba. Osiris Kiadó. 2006. 6. o.

¹⁴ Csepeli György (2001): i.m.

A társadalmi jelenségek, folyamatok, törvényszerűségek specifikus magyarázatával a *pszichológia* és a *szociológia tudománya* a többi társadalomtudományi ágánál behatóbban foglalkozik. Ezek a diszciplínák a társadalmak kiegyensúlyozott, együttműködésre alapozott életének, előítéletes és megkülönböztetés nélküli működésének előfeltételeit szorgalmazzák, melyekhez segítségül hívják a kutatott attitűdöt érintő nemzetközi modernizációs mintákat, azok adaptációs lehetőségeit is. Behatóan tanulmányozzák, miként előzhető meg, illetve kerülhető el a különféle társadalmi konfliktusok kialakulása és elmérgesedése. A tudományágak kutatásai koncentráltan fókuszálnak az osztály- és réteg-, illetve csoportkülönbségekre, a nemzeti-etnikai, vallási és kulturális különbségek és a különféle devianciák vizsgálatára, amely folyamatok fokozottan esélyesek az előítéletesség látni vagy nyílt hordozására. Az előítéletesség kutatások pedig visszacsatolhatják a kormányzat számára a témában addig tett szakpolitikai lépések sikerességére avagy sikertelenségére vonatkozó, empirikusan megalapozott információkat.¹⁵

Ebből következően izgalmas, új kutatási terület bukkant fel az elmúlt évtizedek során: a *politikai pszichológia* területe. A politológia és a pszichológia egyesítése politikai pszichológiává forradalmi változást jelentett annak okán, hogy a nagy történelmi változásoknak komoly pszichológiai hatásuk van az emberekre. Amellett, hogy kihatással vannak az anyagi jólétre, érintik a biztonságérzetet, az identitástudatot, a kapcsolatot másokkal és a világról alkotott elképzeléseket. Ezeken keresztül a változások formálják az olyan társadalmi folyamatokat, mint az előítélet és a diszkrimi-

¹⁵ Kiss Zoltán László: Bevezetés a szociológiába. Dialóg Campus Kiadó. Budapest, 2019. 29–32. o.

Forrás: https://akfi-dl.uni-nke.hu/pdf_kiadvanyok/web_PDF_EKM_Bevezetes_a_szociologiaba.pdf

Letöltés ideje: 2019.08.30.

náció, illetve a politikai viszonyokat is. A gyakorlati élet problémáira irányul, mint például a csoportkonfliktusok, a csoportok közötti erőszak, a konfliktusok megoldása és a közvetítés.¹⁶

A társtudományok eredményeinek és azok egymásra gyakorolt kölcsönhatásainak ismerete nélkül azonban a következő vizsgált diszciplína, a pedagógia erőfeszítései (is) hatástalanok maradhatnak. A *pedagógia tudománya* az emberek életébe való nevelő szándékú beavatkozások sorozata. Azonban hiába mozgatja ezeket a törekvéseket a legnemesebb, elvont értelemben leghumánusabb szándék, ha nem számol a valóságosan létező emberek szükségleteivel, céljaival, motívumaival, életmódjával. Azonban az általános emberi szempontokon túl mind az Európai Unióhoz való csatlakozás, mind a demográfiai előjelzések figyelembevétele felveti a pedagógusok nagyfokú felelősségének kérdését is ebben a vonatkozásban. Bordács (2001) vizsgálatának adatai azt mutatják, hogy a megkérdezett pedagógusok kisebbségi csoportokra irányuló előítéletes attitűdjeire hazánkban átlagolva a közepes előítéletesség jellemző, emellett közel egyharmaduk erősen előítéletes.¹⁷ Az előítéletek oktatási folyamatban megjelenő burkolt és nyílt formái, a szelekció és a szegregáció mind az előítéletességet növelő tényezők közé sorolhatók.

Boreczky (1999) a „tracking” csoportképző pedagógiai eljárás előítéletességet növelő hatására világít rá.¹⁸ A tracking védelmezői a képességek

¹⁶ Staub, Ervin: Ajánlás, avagy: alapvető új kutatási területek jelentek meg. In: Hunyady György (szerk.): Történeti és politikai pszichológia. Osiris Kiadó. Budapest, 1998. 19. o.

¹⁷ Bordács Margit: A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. Új Pedagógiai Szemle 2001. február

Forrás: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00046/2001-02-ta-bordacs-pedagogusok.html>
Letöltés ideje: 2019.09.30.

¹⁸ A tanulók képesség, intelligencia vagy tanulmányi teszteredmények szerinti homogén osztályba/csoportba sorolása ma is az egyik leggyakrabban alkalmazott és vitatott csoportképző eljárás. A besorolás alapján létrejövő csoportok lehetnek ún. jobb és gyengébb képességű (high-low ability), gyorsabban és lassabban tanuló (fast-slow) diákokból alakított, kiemelt és ún. remedial (gyógy) osztályok/csoportok.

Boreczky Ágnes: Multikulturális pedagógia – új pedagógia? Új Pedagógiai Szemle 1999. április

vagy az IQ tesztek alapján történő besorolás megkérdőjelezhetetlenségére, a minőségre, a későbbi humánpotenciálra hivatkoznak, a csoportképzést bíráló nézetek viszont gyakran azt hangsúlyozzák, hogy a csoportba sorolás nem a képességek, hanem egy kulturálisan megalapozott előítélet-rendszer szerint történik. A pedagógia tudományában a pedagógusok személyiségének meghatározó dominanciája mellett a tanterv, mint a világ és a társadalom szimbolikus reprezentációja a domináns csoportok legitimálásának eszköze, mely semlegesíti az egyenlőtlenséget. A tudás közösségi és sokféle eredete helyett a nyugati kultúra fölénye-felsőbbsége jellemzi. A tracking erősíti az előítéleteket – állítja a kutató. Megoldást jelenthet a multikulturális programok (a különböző kulturális nézetek, a különböző típusú ismeretek) beillesztése a tantervbe, a másság, az előítéletek, az egyenlőség kérdésköreinek direkt felvetése, a hallgatók mobilizálása a társadalmi változás érdekében, valamint a sajátos kulturális, etnikai, nyelvi csoportok bemutatása.¹⁹

A rendészettudomány dimenzióiban felbukkanó előítéletesség

A napjainkban zajló folyamatok már most jelzik, hogy a jövőben a biztonság nem valósítható meg úgy, ha a rendőrség tagjai sztereotípiák, általánosítások alapján végzik munkájukat, illetve szubjektív értékítéletek és megfigyelések alapján vonnak le következtetéseket, esetleg a konfliktusokat rutintból a régi sémák mentén kezelik.²⁰ Kerner (1980) monográfiát szentelt a témának, amelyben kimutatta, hogy a szokásosan egységesen kezelt fogalmak figyelmet érdemlő differenciákat hordoznak magukban, fókuszálva

Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00026/1999-04-vt-Boreczky-Multikulturalis.html>

Letöltés ideje: 2019.09.30.

¹⁹ Boreczky Ágnes (1999): i.m.

²⁰ Kovács Gábor: A Magyar Rendőrség szerepvállalása hazánk határbiztonságában és a schengeni külső határok ellenőrzésében. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Migráció és rendészet. Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat. Budapest, 2015. 69–84. o.

azonban a biztonságra és a veszélymentességre.²¹ Ebből kifolyólag egyes etnikai kisebbségek, illetve a bevándorlók és külföldiek által reprezentált csoportok kulturálisan „más” attitűdjei a szubjektív biztonságot veszélyeztető forrásokká válhattak a többségi-kisebbségi viszonyban. Korinek (1995) mutatta ki, hogy a szokatlan jelenségek, magatartások felszínre hozták a polgárok sértetté válástól való félelmeit, a lakókörnyezet lepusztulásával kapcsolatos szorongásait, vagyis már az 1990-es évek közepétől a hazai környezetben (is) általánossá vált a biztonságérzet csökkenése. Ez a faktor, a szubjektív biztonságérzet van a legszorosabb kapcsolatban a „rendről” és a „rendetlenségről” alkotott társadalmi nézetekkel, a „rend” védelmezői munkájának eredményessége pedig szorosan összefügg a társadalmi közhangulat alakulásával.²²

Gönczöl és munkatársai (2012) értelmezése szerint a bevándorlási és kisebbségi problémát a többségi és kisebbségi társadalom között fennálló *egyenlőtlen viszonyként* érthetjük meg. Az etnikai csoportok valóságos és feltételezett jellegzetességei – melyek eltérőek lehetnek a többségi társadalométól – a befogadó társadalom viszonyaitól függően szociológiai, gazdasági, társadalompolitikai, esetleg kriminológiai problémává válhatnak.²³

Ezen okok miatt a rendészet tudományán belül a rendvédelem sem tekinthetett el a társadalmi környezet vizsgálódásától – specifikus tevékenysége okán. Mivel a rendészeti szervek széles területen és felületen érintkeznek a társadalom szinte összes szegmensével, napjaink migrációs kísérőjelenségei okán a rendvédelem folytonosan találkozik azokkal a társadalomban látenszen vagy nyíltan jelen lévő előítéletes attitűdökkel, melyeket a különböző nemzetek reprezentáns csoportjainak jelenléte válthat ki, és ez a

²¹ Kerner, Hans-Jürgen: Kriminalitaetseinschaetzung und Innere Sicherheit. Bundeskriminalamt. Wiesbaden, 1980. 38. o.

²² Korinek László: Félelem a bűnözéstől. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1995. 169. o.

²³ Korinek László – Kerecsi Klára – Gönczöl Katalin: Kriminológia – Szakkriminológia. Második rész. A bűnözés és a kisebbségek. Complex Kiadó. 2012. 91–93. o.

politikatudománynál már említett biztonsági kockázatokat hordozhat magában. Ezért a rendészet közösségi felfogásából adódóan szükségesnek bizonyult a kisebbségek közösségeként való definiálása, a rendőrség előítéletes attitűdjeinek leküzdésére való törekvés, valamint a kisebbség kulturális sajátosságainak méltányolása a rendészeti szervek berkein belül.

Balla (2019) szerint a rendészettudomány művelése során esetenként megfogalmazódnak bizonyos leegyszerűsített, sematikus gondolatok. Ezek ugyan nem nélkülözik a megismerés folyamatából eredő tényelemeket, az empirikusan bizonyítható igazságtartalmat, ennek ellenére ezek a téziszzerű állítások, egyoldalú megközelítések, tipizáló feltevések szükségszerűen inkább torzítják a valóságot. Vagyis a szubjektív alapú előítéletek törvényszerűen segítik a torz képek érvényesülését.²⁴ Az érzelmi síkon kialakuló, vagyis előzetes megismerés nélküli, pusztán benyomások alapján szerveződő ítéletozatal a külső csoport vagy a csoporthoz tartozó egyén tulajdonságaira és társadalmi státuszára vonatkozóan az előítéletesség felszínre törésének legfontosabb mozzanata.²⁵

Tetten érhető ez az állítás Finszter (2014) véleményében is. A rendvédelem, mint speciális társadalmi szegmens „*nem ritkán sétál bele abba a csapdába, amely szerint mindenki gyanús, aki kívülálló, ezért a hatóságnak állandó „éberséget” kell tanúsítania*”.²⁶ Az előítéletes attitűdre utalás je-

²⁴ Balla Zoltán: Leegyszerűsített sémák – újragondolandó tézisek. In: Gondolatok a rendészettudományról. Magyar Rendészettudományi Társaság, Pécs, 2019. 25. o.

²⁵ Turner, Victor: Chapter III. Variations on a theme of liminality. In: Moore – Mayerhoff (szerk.): *Secular Ritual.*: Van Gorcum and Comp Kiadó. Amsterdam, 1977. 36–40. o.
Forrás: <https://books.google.hu/books?id=78gecnM8SKgC&pg=PA36&lpg=PA36&dq=Turner,+Victor:+Variations+on+a+theme+of+liminality&source=bl&ots=JwbwOmOh-gW&sig=3Y2rnNEVaTSPZHHWiF8plFtsYYg&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiiho7Dr-PPPAhWqJsAKHWfeDDYQ6AEIIDAB#v=onepage&q=Turner%2C%20Victor%3A%-20Variations%20on%20a%20theme%20of%20liminality&f=false>
Letöltés ideje: 2019.08.20.

²⁶ Finszter Géza: *A rendőrség joga.* Országos Rendőr-főkapitányság. Budapest, 2012. 215. o.

Forrás: http://www.bm-tt.hu/assets/letolt/konyvjelzo/Rendorseg_joga.pdf
Letöltés ideje: 2019.10.04.

len esetben a „kívülálló” kifejezésben képződik le. Az éberségre való törekvés annál inkább figyelemre méltó, mivel a rendészet tudománya csak erre a területre jellemző, a társadalmi jelenségeknek, attitűdöknek olyan jól elkülöníthető területét foglalja magába, amelyet sajátos belső törvényszerűségek határoznak meg. Finszter (2012) az előítéletességet leginkább azokon a területeken látja felbukkanni, amelyekre a hatósági kényszer alkalmazása a jellemző.²⁷

A *kriminológia tudományában* az előítéletesség a gyűlöletbeszédben és még egy újabb típusú bűncselekményformában, az úgynevezett gyűlöletbűncselekményekben markánsabban ölthet testet. Kozáry (2013) – idézve Lentint és Titley-t – felhívja a figyelmet, hogy az új rasszizmus az előítéletességben a kultúrára helyezi a hangsúlyt, megjegyezve, hogy ettől függetlenül az nem válik el élesen a biológiáitól. A globalizációs folyamattal és a migrációval kapcsolatban ennek veszélye abban rejlik, hogy *„identitásában sértik az áldozatokat, ezáltal a teljes csoportra megfélemlítően hatnak és végső soron súlyosan veszélyeztetik a társadalmi közösségek békes együttélését.”*²⁸

Megállapításait igazolja Görbe Attiláné (2014) előítélet/idegenellenesség kutatása is a belügyi ágazatban, mely kutatás szerint: *„Úgy tűnik tehát, hogy létezik egy olyan zárt véleményrendszer, amelyben a külföldiek veszélyesek, rossz tulajdonságaik vannak, és kényszert kell alkalmazni velük (idegenekkel) szemben”.*²⁹ A külföldiekről kialakuló képet illetően a büntetés-végrehajtásban dolgozók véleménye, valamint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal munkatársainak idegenek iránti előítéletes attitűdjei szintén inkább a negatív pólus felé hajlanak.³⁰

Az előítéletesség, mint igen gyakori társadalmi attitűd, struktúrájában megváltozott fogalmának a gyakorlatban való megjelenése felismerhető a

²⁷ Finszter Géza (2012): i.m. 214. o.

²⁸ Kozáry Andrea: Gyűlölet-bűncselekmények. Oktatási segédanyag. Nemzeti Közszoigálati Egyetem. Budapest, 2013. 22. o.

²⁹ Görbe Attiláné Zán Krisztina: Migráció – előítélet – idegenellenesség. Előítélet-kutatás a belügyi ágazatban. Nemzeti Közszoigálati Egyetem. Budapest, 2014. 19. o.

³⁰ Görbe Attiláné Zán Krisztina (2014): i.m. 31. o.

nemzetközi vándorlás jelenleg érintett célországában, jellegében új folyamatokat generálva. A megváltozott jelentéstartalomra jó példák a külpolitikában megismert eszközök: az idegenek vízumkényszerrel való megkülönböztetése és a többségi társadalom számára vélt vagy valós fenyegetettséget jelentő nemzetek tagjai állampolgársága iránti előítéletes megnyilvánulás.

A külpolitikai előítéletesség megjelenési formái: az állampolgárság és a vízum

Érdekes véleményt fogalmaz meg Nagy (2014) „*Az állampolgárság, mint stigma: az állampolgárság hátrányai*” című publikációjában, mely szerint az állampolgárság is lehet előítéletességre okot szolgáltató címke. Következésképpen az állampolgárság kettős természeténél fogva megbélyegzettséget és kiválasztottságot egyszerre jelent, s hogy melyik dominál, az elsősorban attól függ, ki hova született, másodsorban attól, mi a szemlélő (befogadó) nézőpontja. Az idegen „mátságát” vizsgálja-e, vagy a vele egyívásúnak tekintett személyt, akivel a véren, az identitáson, valláson, a szokásjogon alapuló misztikus azonosságot tételezi fel. Az állampolgárság, mint korunk stigmatizációs eszköze több veszélyt rejthet: az etnicitás és a jogi státusz összeolvad, bármelyik elegendő ahhoz, hogy kíméletlen bánásmód célpontjává tegye a külföldi populációt. A kollektív stigmatizálás és az előítéletes attitűdök nem szűntek meg az emberi jogok 1945 utáni térnyerésével sem.³¹ A szerző a jelenség vélelmezett igazát fedi fel, mely szerint a

³¹ Három évvel azután, hogy az Egyesült Államok megkövette a II. világháború idején internált, közel százezer japán származású volt lakosát, az Egyesült Királyság lépett fel kiutasítással az állampolgárságuk miatt „*ellenségnek*” titulált iraki, arab populáció ellen. Nagy Boldizsár: *Az állampolgárság, mint stigma: az állampolgárság hátrányai*. Régió 2014/1. 52–54. o.

Forrás: <http://docplayer.hu/1693035-Az-allampolgarsag-mint-stigma-37.html>
Letöltés ideje: 2019.09.28.

Nagy Boldizsár (2014): i.m. 56. o.

Forrás: <http://docplayer.hu/1693035-Az-allampolgarsag-mint-stigma-37.html>
Letöltés: 2019.09.28

„*saját állampolgár megbízhatóbb, mint a külföldi*”, azonban véleménye szerint ez egyrészt filozófiailag túlzó általánosítás, és történelmileg sem igazolt állítás.³² Kerekes (2011) szerint egy személy vagy csoport negatív karakterrel való felruházása viszont nemcsak a társadalom legkisebb egységei, az egyének szintjén történhet, hanem ölthet szervezett formát is – ahogyan a II. világháború előtt és alatt a kollektív bűnbakként megjelölt népcsoport üldözése és megbélyegzése, majd koncentrációs táborokba deportálása történt.³³ A folyamat kritériumai közé tartozik a többségtől eltérő magatartás kialakulásának elsődleges közege, a különböző társadalmi csoportok és a társadalmi működésüket, érvényesülésüket meghatározó csoportközi viszonyok kialakulása.

A nemzetközi *vízumrendszer* a nemzetek felé irányuló előítéletesség kollektív stigmatizálásának a legkiforrottabb eszköze. A beutazás egyéni engedélyhez kötése valójában az I. világháború következménye, a nagy világgéést követő békerendszerek vetették el nemcsak a következő világháború, hanem a nemzeti revizionizmus, irredentizmus, nacionalizmus magját is. Ezért a nagy háború utáni időszakban megszűnt a szabad utazás addig

³² Rooseveltnél határozatai nemcsak 31 000 „*ellenséges külföldit*” internáltak, hanem az Egyesült Államok felajánlotta a latin-amerikai országoknak, hogy azok is a területére küldhetik az ellenséges külföldi állampolgárokat, minek nyomán több mint tizenöt ország deportált az USA-ba több mint 6600 személyt. Az amerikai állampolgár japánok száma, akiknek mindenüket el kellett adniuk, és évekre távoli helyekre száműzöttek éltek, még nagyobb volt, meghaladta a százezret.

Nagy Boldizsár (2014): i.m. 51–53. o.

Forrás: <http://docplayer.hu/1693035-Az-allampolgarsag-mint-stigma-37.html>

Letöltés ideje: 2019.09.28.

³³ A megbélyegzés folyamatát itt kiküszöbölhetetlen össztársadalmi jelenségként, egyfajta nemzeti önvédelmi funkcióként értékeljük, melyben az ítélkező maga nem személyében, nem csoporttagként, hanem mint maga a „felsőbbrendű, árja” populáció jelenik meg és ítélkezik, eszközül híva a kiközösítést, eszméinek igazolásaként.

Dr. Kerekes Viktória: A társadalmi stigmatizáció vizsgálata a fiatalkorúak delikvenciája tekintetében. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Miskolc, 2011. 407–408. o.

Forrás: http://www.matarka.hu/koz/ISSN_0866-6032/tomus_29_2_2011/ISSN_0866-6032_tomus_29_2_2011_405-419.pdf

Letöltés ideje: 2019.10.01.

szinte egyeduralkodó rendszere, az ellenségesnek tekintett államok polgárai nem utazhattak kedvükre.³⁴

Jól tükrözi a lényegi megközelítést a Tanács 539/2001/EK rendelete (2001.03.15.): „Azoknak a harmadik országoknak a meghatározása, amelyeknek állampolgárait vízumkötelezettség terheli, (...) számos kritérium – különösen az illegális bevándorlás, a közérdek és a közbiztonság, továbbá az Európai Uniónak harmadik országokkal fenntartott külkapcsolatai – súlyozott esetenkénti mérlegelése alapján történik, figyelembe véve a regionális összefüggéseket és a kölcsönösséget is.”³⁵

Mivel indokolják a vízumkötelezettséget az azt bevezető, a vízumra kötelezetteket megbélyegzettként jelölő, ezzel egyidejűleg veszélyforrásként megnevező államok? Az indokolás a kollektív előítéletes megbélyegzésből indul ki. A vízum kibocsátója az érintett ország kormányát külpolitikai okokból bünteti azzal, hogy lakosait vízumfelvételre kötelezi, azaz a vízumkényszert külpolitikai (előítéletes) eszközként alkalmazza. A potenciális beutazókat veszélyforrásként kezeli: vagy azt feltételezi róluk, hogy nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek, vagy azt, hogy illegális bevándorlókká válnak.³⁶ Tóth (2013) szerint a megkülönböztetés eme formája,

³⁴ Korlátozásokat az Egyesült Államok vezetett be a 19. század végén, s természetesen a szabad utazás joga az ázsiai birodalmakban sem érvényesült. Az EU 2014 tavaszán 38 államot és három területet (Hong Kong, Makaó, Tajvan) sorolt fel a vízumra nem kötelezett államokat feltüntető listán. A többi ország lakosságát, a latin-amerikai országok többségének kivételével, a fejlődő világ szinte egészét, beleértve Kínát, Indiát és a teljes szub-szaharai Afrikát sújtja a vízumkényszer Európa felé. Észak-Korea vagy Szaúdi Arabia éppúgy vízumot követel minden állam polgárától, ahogyan azt az egykori szocialista országok tették – csupán a szocialista testvér országok polgárai utazását könnyítve meg. Nagy Boldizsár (2014): i.m. 56–58. o.

³⁵ A Tanács 539/2001/EK rendelete (2001. március 15.) a külső határok átlépésekor vízumkötelezettség alá eső, illetve az e kötelezettség alól mentes harmadik országbeli állampolgárok országainak felsorolásáról (HL L 81., 2001.3.21. p.1.). 2014. január 9. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52016PC0142> Letöltés ideje: 2016.10.28.

³⁶ Meloni, Annalisa: Visa Policy within the European Union Structure. Springer. Berlin, 2006. 37. o.

vagyis a vízum a vízumkötelezettséget bevezető államot magasabb rendűvé, annak polgárait megkülönböztetetté teszi, szemben a vízumot igénylő más nemzetiségű állampolgárokkal. Érdemben felszámolja azok magánemberi minőségét, és a más identitású, etnikumú közösség tagjaként kollektíven sújtja őket a megkülönböztetett bánásmóddal.³⁷

Az állampolgárság és a vízum, mint a megbélyegzés eszközei, stigmatizáló jellegük miatt erősen megterhelik a többségi-kisebbségi viszonyt. A megkülönböztetés legerősebben az aszimmetrikus kétoldalú kapcsolatokban mutatkozik meg, amikor a két érintett állam egyikének polgárai vízummentesen léphetnek be a másik területére, de ez fordítva nincs így, előre vetítve az „idegen” felé irányuló, a többségi társadalom képviselte közbeszédben megjelenő, nem is kevés előítéletes attitűdöt.

Összegzés

A társadalmi folyamatok és interakciók főszereplője továbbra is az ember marad, az egyén attitűdjei, cselekvései nagymértékben befolyásolják és alakítják a társadalom alrendszeit, azok mechanizmusát. Az előítéletes társadalmi leképződéseiben nem elhanyagolható módon a történelmi folyamatok strukturális szerepet töltenek be, melyekre alapozva a politika, a jog, a gazdaság és még számos más tudományág is kutatja az előítéletes attitűdök szerepét és jelentőségét a saját területén, és meglepően új távlatokból tárulhat fel az előítéletes folyamatok az interdiszciplinaritás kölcsönhatásának köszönhetően.

³⁷ Amikor Kanada a cseh romák nagyszámú menedékjogi kérelme miatt (kétszer is) ismét bevezette a már felszámolt vízumkötelezettséget Csehországgal szemben (és ezzel fenyegette Magyarországot is, hasonló okokból), akkor az érintett ország valamennyi állampolgárát „büntette” néhány ezer honfitársa nemkívánatosnak minősített tetteiért.

Tóth Judit: Roma migration from a legal perspective. In: Vidra Zsuzsa (szerk.): Roma migration to and from Canada. The Czech, Hungarian and Slovak case. CEU Press. Budapest, 2013. 38–39. o.

Forrás: <https://publications.ceu.edu/sites/default/files/publications/cps-book-roma-migration-2013.pdf>

Letöltés: 2019.10.04.

Összességében kijelenthetjük, hogy az egyes tudományágak kutatási irányai a másik tudományág „hagyományosnak” ítélt kutatási területére is átnyúlnak. A diszciplínák egymás területeibe történő beelátása, a másik ágazat kutatási eredményeinek felhasználása nem jelenti az egyes társadalomtudományok önfeladását, sajátos szempontjaik feláldozását. Sőt, csak pozitív hatásai lehetnek az együttműködés aspektusából nézve, ahol az eltérő szemléleti pozíciók egyeztetéséből új gondolatok, új igazságok születhetnek, és az egész társadalomtudományi terület javára válhatnak.